

АКТУАЛЬНЫЯ ПЫТАННІ СУЧАСНАЙ ПОЛІКУЛЬТУРНАЙ АДУКАЦЫІ ВА ЁМОВАХ ГЛАБАЛІЗАЦЫІ

Снапкоўская С.В.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск

За апошнія гады міграцыя набыла статус найважнейшай сусветнай праблемы. Міграцыйныя працэсы ва ўсім свеце дасягнулі небывалых маштабаў. Колькасць бежанцаў, якія ратуюцца ад войнаў і канфліктаў па ўсім свеце, у дадзены момант беспрэцэдэнтна высокая і дасягнула 60 млн. чалавек. Па дадзеных Упраўлення вярхоўнага камісара ААН па справах бежанцаў краіны ЕС за 2015 г. прынялі рэкордную колькасць бежанцаў – больш за 1 млн. чалавек. Пры гэтым колькасць людзей,

вымушаных пакінуць краіны Блізкага Усходу і Паўночнай Афрыкі, можа вырасці: па некаторых дадзеных за студзень 2016 г. ў Еўрасаюз ужо прыбылі больш за 55 тысяч чалавек. Гэта – у 35 разоў больш, чым за аналагічны перыяд 2015 г. Тым часам, еўрапейцы асперагаюцца, што гіганцкі наплыв бежанцаў прывядзе да росту злачыннасці. У гэтай сувязі відавочна ўзрастанне педагагічнага фактару да надзённых праблем сацыякультурнай адаптацыі навучэнцаў-мігрантаў [2, с. 174]. У сваім артыкуле мною выкарыстаны не толькі замежныя дадзеныя аб працы з навучэнцамі-мігрантамі, але і ўласны вопыт узаемадзеяння са студэнтамі і аспірантамі-замежнікамі ў адукацыйным працэсе Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Цікавае да вывучэння пытанняў педагагічнай падтрымкі навучэнцаў-мігрантаў абумоўліваецца сучаснымі рэаліямі полікультурнай адукацыі і геапалітычнай сацыяльна-педагагічнай сітуацыяй, звязанай з вымушанай міграцыяй. Актualізацыя дадзенай праблематыкі звязаная і з асаблівасцямі адукацыйнай сацыяльна-педагагічнай сітуацыі, пытаннямі этнакультурнага выхавання і экалогіі дзяцінства, змяненнем кантынгенту вучняў у школах у бок полікультурнасці яго складу і інш.

Сацыякультурная адаптацыя – гэта працэс і вынік прыстасавання сацыяльных груп і асобных індывідаў да зменлівых прыродных і сацыяльных умоў з дапамогай змены формаў сацыякультурнай арганізацыі і рэгуляцыі, сацыяльных і культурных інстытутаў грамадства, механізмаў трансляцыі сацыяльнага вопыту, парадыгмаў мыслення ў рамках сістэмы каштоўнасцяў дадзенай культуры, інтэрналізаваных асобай або групай. Межы адаптыўных паводзінаў пры гэтым зададзены межамі існавання дадзенай культуры. Сацыякультурная адаптацыя ўключае ў сябе сацыяльную адаптацыю (сацыялізацыю) і культурную адаптацыю (працэс і вынік прыстасавання да афіцыйнай, нарматыўнай культуры іншай краіны). Сацыякультурная адаптацыя важная не толькі для людзей, якія змяняюць асяроддзе свайго пражывання, але і для карэнных жыхароў той краіны або рэгіёну, дзе адбываюцца парадыгмальныя змены ў сацыякультурнай сферы.

Механізм сацыяльнай адаптацыі на ўзроўні асобы ўяўляе сабой паслядоўны ўзаемаўплыў наступных працэсаў: 1) адлюстраванне стану ўмоў жыццядзейнасці ў свядомасці чалавека; 2) адзнака змены гэтых станаў; 3) суадносіны ацэнкі з чаканнямі і жыццёвымі планами чалавека; 4) ўнутраныя і паводніцкія афекты, якія ўзнікаюць з прычыны ўзаемадзеяння аб'ектыўных тэндэнцый, фактараў і ўмоў жыццядзейнасці з суб'ектыўнымі ацэнкамі і чаканнямі (перажыванне дыскамфорту ад усведамлення вялікай дыстанцыі, якая адлучае чаканні

ад нааўнай сацыяльнай рэчаіснасці); 5) ўзнікненне ахоўнай рэакцыі, у якую можна ўключыць нават фазу апатыі, якая суправаджаецца аўтаматызмам рэакцый і пагаршэннем памяці; 6) прыняцце рашэння. Рашэнне – гэта кропка біфуркацыі, з якой магчымыя два выйсця: непрыманне патрабаванняў сацыякультурнага асяроддзя аж да агрэсіўных формаў паводзін, або пераўтварэнне, унутраная падрыхтоўка сябе для рэалізацыі схаваных патэнцый, якія дазваляюць паўнаўвасабодзіць уключыцца ў жыццё новага грамадства або сацыяльнай групы. Прыняцце і рэалізацыя рашэння – гэта найважнейшыя фазы сацыякультурнай адаптацыі, у якіх ажыццяўляецца суаднясенне наступстваў рашэння з каштоўнасцямі дадзенай культуры, інтэрыярыраванымі суб'ектам. Уся сукупнасць дадзенага цыклу працэсаў суправаджаецца глыбокімі псіхалагічнымі перажываннямі. І завяршаецца альбо рэальнай, актыўнай, мэтанакіраванай дзейнасцю суб'екта, альбо пасіўным чаканнем змены аб'ектыўных умоў жыццядзейнасці, якое ў выніку можа скончыцца згасаннем валявых уласцівасцяў асобы.

Праблема сацыякультурнай адаптацыі – гэта адна з галоўных праблем, з якой сутыкаюцца мігранты на новым месцы жыхарства. Адаптацыя з'яўляецца складаным, шматаспектным і часта вельмі доўгім працэсам, звязаным з перажываннем мігрантамі рознага роду пераменаў, культурных адрозненняў, ізаляцыі і дэпрывацыі.

Важнае месца ў рамках дадзенай праблемы займае адаптацыя дзяцей і моладзі з сям'яў мігрантаў. Паводле ацэнак заходніх псіхолагаў, знаходзячыся ў сітуацыі цеснага і рэгулярнага кантакту з прымаючай культурай, дзеці мігрантаў, у адрозненне ад бацькоў, больш цяжка ставяцца да каштоўнасцяў прымаючай супольнасці і з большай лёгкасцю пераймаюць гэтыя прапанаваныя каштоўнасці. Гэта звязана, перш за ўсё, з сітуацыяй навучання, асаблівасцямі правядзення вольнага часу і большай, чым у дарослых, лёгкасцю ўстанаўлення неформальных кантактаў з аднагодкамі таго бока, які прымае. Няма дзяцей з'ехаў з сваіх родных месцаў у раннім узросце, некаторыя нарадзіліся ўжо ў новай (іншай) краіне. Яны добра валодаюць ужо новай мовай ці з'яўляюцца білінгвамі, з самага нараджэння знаходзячыся ў двухмоўным асяроддзі. А іх ўспрыманне новай рэчаіснасці мае істотнае адрозненне ад уяўленняў, ужо наяўных у іх бацькоў.

У адрозненне ад дарослых дзеці-мігранты, у сілу узроставых і псіхафізічных асаблівасцей, значна лягчэй і хутчэй адаптуюцца да новага сацыякультурнага асяроддзя. Хутчэй засвойваючы новыя нормы і правілы, больш паспяхова вывучаючы іншую мову, дзеці

часцяком становяцца «культурнымі праваднікамі» для сваіх біялагічных бацькоў, выконваючы цэлы шэраг функцый – ад прэзентыўнай да пазнавальнай. Таму, на наш погляд, ад узроўню паспяховасці адаптацыі дзяцей мігрантаў напрамую залежыць і паспяховасць сацыякультурнай адаптацыі іх бацьку і мігрантаў у цэлым.

У гэтай сувязі надзвычай актуальнай становіцца праблема адаптацыі дзяцей і падлеткаў з сем'яў мігрантаў у сістэме полікультурнай адукацыі, паколькі менавіта сістэма адукацыі з'яўляецца ключавым інстытутам сацыякультурнай адаптацыі і зніжэння рызык сацыяльнай бяспекі пэўнага рэгіёну ў цэлым. Нам уяўляецца найбольш актуальным і важным пачынаць педагогічную дзейнасць па пераадоленні ўзаемных негатыўных устаноў у школе, бо менавіта ў школьным узросце на ўсё жыццё закладваюцца мадэлі паводзін, фарміруюцца стаўленне да сябе і іншых, асвойваюцца розныя сацыяльныя патрабаванні і ролі.

Сістэма полікультурнай адукацыі з'яўляецца ключавым інстытутам адаптацыі навучэнцаў і моладзі з сем'яў мігрантаў, зніжэння сацыяльнай напружанасці і рызык сацыяльнай бяспекі ў кожным рэгіёну ў цэлым. Адукацыйнае асяроддзе валодае велізарным патэнцыялам садзейнічання адаптацыі дзяцей з сем'яў мігрантаў. Для іх дзяржаўная адукацыя ў школе дае дадатковыя магчымасці для кампенсацыі псіхалагічных праблем, звязаных з міграцыяй.

Вядучую ролю ў працэсе сацыялізацыі навучэнца адыгрывае педагог, выступаючы ў якасці пасярэдніка паміж грамадствам і вучнем у працэсе засваення культурна-гістарычнага вопыту новай краіны. Ад выкладчыка залежыць стварэнне спрыяльнай сацыяльнай сітуацыі развіцця, неабходнай для паспяховай жыццядзейнасці, індывідуальнага самавыяўлення кожнага навучэнца і рознабаковага развіцця кожнай асобы, захавання непаўторнасці і раскрыцця яе патэнцыйных здольнасцяў, фарміравання маральных каштоўнасцяў, культурных сэнсаў і духоўных арыенціраў. Настаўнік ў стане аказаць сур'ёзнае ўздзеянне на фарміраванне талерантнай, полікультурнай асобы вучня дзяля эфектыўнага функцыянавання ў сістэме міжэтнічных і міжканфесійных адносін.

Перш за ўсё, адміністрацыя адукацыйных устаноў, супрацоўнікі дэпартаменту адукацыі, шматлікія педагогі і псіхалагі павінны накіраваць увесь свой рэсурс на пошук аптымальных шляхоў і сродкаў для ўзаемнай адаптацыі, з аднаго боку, які прымае насельніцтва [1, с. 40]. З іншага – дзяцей, падлеткаў і моладзі з сем'яў мігрантаў (у садружнасці з бацькамі-мігрантамі) з мэтай стварэння спрыяльнага адукацыйнага асяроддзя для тых і іншых. У гэтай сувязі педагогічны калектыв павінен стаць асноўным рэсурсам рэалізацыі праграмы-

дзеяння для сацыякультурнай адаптацыі дзяцей мігрантаў да полікультурнай адукацыйнай асяроддзі.

Прычыны, па якіх людзі пакідаюць сваю радзіму, вельмі розныя і траўматычныя па сваёй прыродзе. Псіхічнае здароўе дзяцей мігрантаў, гэтак жа як і дарослых, падвяргаецца негатыўным зменам пад уздзеяннем розных фактараў міграцыі. Вопыт міграцыі аказвае сістэмнае ўздзеянне на ўсе сферы псіхікі навучэнца, негатыўна ўплывае на кагнітыўныя працэсы, асаблівасці паводзін, міжасобасныя адносіны, самаацэнку і нават на фарміраванне светапогляду навучэнца. Многія замежныя даследчыкі адзначаюць глыбокія змены ў бачанні свету, сябе і ўласнай будучыні нават у зусім маленькіх дзяцей з сем'яў мігрантаў.

Аднак, як паказана ў шэрагу даследаванняў, на працэс адаптацыі мігрантаў значна большае ўздзеянне аказваюць не столькі падзеі, якія паслужылі прычынай перасялення, колькі першыя гады знаходжання на новым месцы.

На працэс адаптацыі дзяцей з сем'яў мігрантаў аказвае значны ўплыў рознага роду стаўленне таго боку, які прымае насельніцтва. Мігрантафобія, якая усё больш і больш распаўсюджваецца ў шэрагу краін, робіць мігрантаў устойлівымі аб'ектамі забабонаў, насмешак і негатыўных выказванняў, а часам – і нават простаай агрэсіі. У выніку дзеці, падлеткі і моладзь з сем'яў мігрантаў аказваюцца ў сітуацыі сацыяльнай ізаляцыі, замыкаюцца ў жорскіх межах уласнай манаэтнічнай групы, што, у сваю чаргу, яшчэ больш ўскладняе працэс іх адаптацыі і прыводзіць да ўзмацнення негатыўных адносін да іх мясцовых навучэнцаў і моладзі.

Паспяховая сацыякультурная адаптацыя магчымая толькі пры ўмове адкрытасці і прызнання з боку груп большасці ў адносінах да людзей іншай расы, нацыянальнасці, культуры. Пры гэтым мігрантам неабходна прыстасоўвацца да асноўных маральных каштоўнасцяў соцыума, а соцыум павінен, у сваю чаргу, прыстасаваць свае сацыяльныя інстытуты таксама і да патрэбаў груп меншасці. На практыцы гэты працэс праходзіць вельмі балюча для мігрантаў і багаты ўзнікненнем няпростых эканамічных, сацыяльных і псіхалагічных праблем для насельніцтва, якое іх прымае. Таму ў комплексе праблем, характэрных для мігрантаў, асаблівае месца займаюць псіхалагічныя наступствы дэпрывацыі і ізаляцыі.

Відавочна, што своеасаблівасць гістарычнай сітуацыі, якая склалася ў розных краінах да пачатку ХХІ ст., вызначае перанос акцэнтаў з інтарэсаў дзяржавы на інтарэсы асобы, змяненне парадыгмы выхавання, што патрабуе распрацоўкі новай тэорыі і практыкі адукацыі, у якой міжкультурнае выхаванне дзяцей і падлеткаў, іх сацыяльна педагогічная

падтрымка і абарона разглядаліся б як неад’емныя часткі цэласнай полікультурнай асобасна-арыентаванай адукацыі [5, с. 101]. Такім чынам, сучасная сацыяльна-педагагічная сітуацыя, развіццё полікультурнай адукацыі вылучаюць неабходнасць распрацоўкі метадалагічных і тэарэтычных асноў педагагічнай падтрымкі і абароны дзяцей-мігрантаў у полікультурным адукацыйнай прасторы. Выкладчыкі, педагогі і школьныя псіхологі, адміністрацыя навучальных устаноў, дэпартаменты адукацыі павінны шукаць аптымальныя шляхі для ўзаемнай адаптацыі як бока, які прымае насельніцтва, такі дзяцей мігрантаў з мэтай стварэння спрыяльнага адукацыйнага асяроддзя для тых і іншых. Таму эфектыўная праграма садзейнічання адаптацыі мігрантаў павінна быць заснавана на наступных асноўных прынцыпах: неабходнасць уліку культурнага кантэксту; прынцып талерантнасці і мультикультуралізма; факсіроўка на найбольш агульных праблемах адаптацыі дзяцей з сем’яў мігрантаў; неабходнасць уліку праблем адаптацыі, абумоўленых узрастовымі асаблівасцямі дзіцяці; неабходнасць індывідуальнага падыходу да асобы мігранта; садзейнічанне фарміраванню здаровай этнічнай ідэнтычнасці; наяўнасць міждысцыплінарнага падыходу да адаптацыі дзяцей з сем’яў мігрантаў. Рэалізацыя праграмы павінна прадугледжваць наступныя сацыяльна-педагагічныя тэхналогіі: сямейныя псіхадыягнастычныя працэдуры; псіхалагічныя трэнінгі (трэнінг талерантнасці, трэнінг сацыяльных уменняў, трэнінг сацыякультурнай адаптацыі, разнастайныя тренінгі павышэння міжкультурнай кампетэнтнасці, прафарыентацыйныя трэнінгі); сацыяльна-псіхалагічныя мерапрыемствы буйнога калектыўнага фармату (культурна-псіхалагічныя акцыі, міжкультурныя інтэграцыйныя праекты, лекцыі, канферэнцыі, кангрэсы, псіхалагічныя гульні, круглыя сталы); і ў выніку – стварэнне ўласнага культуралагічнага парфолія. Неабходны ўлік і выкарыстанне разнастайных форм сучаснага дыстанцыйнага навучання: дыстанцыйныя вучэбныя курсы, праекты, канферэнцыі, культуралагічныя алімпіяды па напрамках і адпаведныя метады навучання, інтэграваныя з інфармацыйнымі тэхналогіямі і тэлекамунікацыямі.

ЛІТАРАТУРА

1. Мартынова, М.Ю. Школьное образование и идентичность / М.Ю. Мартынова. – М.: ИЭА РАН, 2013. – Вып. 234. – 50 с.
2. Снапковская, С.В. Проблема формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы на фоне перемен в современной Европе / С.В. Снапковская // Культурные основы системы образования

- в европейских государствах, под науч. ред. С. Бембоса, А. Голембовского. – Минск, 2014. – С. 173-181.
3. Соколов, К.Б., Осокин, Ю.В. Особенности межкультурного взаимодействия в условиях глобализации культуры / К.Б. Соколов, Ю.В. Осокин // Диалог культур и партнерство цивилизаций: материалы XIV Междунар. Лихачевских науч. чтений, Санкт-Петербург, 15-16 мая 2014 г.. – СПб: СПбГУП, 2015. – С. 324-326.
4. Этнос: нормы и ценности в эпоху глобализации: материалы науч. конф. Лондон, 14 окт 2013 г. – СПб.: СПбГУП, 2014. – 128 с.
5. Snapkowska, S. Humanizacja edukacji jako wartość współczesnego procesu edukacyjno-wychowawczego / S. Snapkowska // Konflikt pokoleń czy różnic cywilizacyjnych? Cz. 2: Personalizacja i socjalizacja w teorii i praktyce pokoleniowej. – Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2006. – S. 99-103.
6. Snapkowska, S. Świadomość narodowa jako wartość ogólnoludzka i drogi jej kształtowania / S. Snapkowska // Futurologia pedagogiczna. Niekonwencjonalne sposoby rozwiązania konwencjonalnych problemów w edukacji; pod red. E.Gawel-Luty i M. Szczepańskiej. – Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, 2005. – S. 119-126.